

УДК 341.171:341.24

DOI 10.37749/2308-9636-2021-6(222)-7

О. В. Базов,

докторант кафедри міжнародного права

Інституту міжнародних відносин КНУ імені Тараса Шевченка,

кандидат юридичних наук

ORCID: ID 0000-0001-5763-1653

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ТА ІНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ПРОТИДІЇ ГЕНОЦИДУ В РУАНДІ

У статті досліджено правові та інституційні засади боротьби міжнародного співтовариства та окремих держав із злочином геноциду та іншими злочинами в Руанді. Проаналізовано юрисдикційні повноваження Міжнародного кримінального суду по Руанді у сфері боротьби з міжнародними злочинами. Виявлено особливості судової діяльності щодо притягнення до відповідальності осіб за вчинення злочину геноциду.

Ключові слова: Міжнародний кримінальний суд, геноцид, Руанда, неміжнародний збройний конфлікт, відповідальність.

Дослідження правових та інституційних засад протидії геноциду в Руанді представляє великий науковий і практичний інтерес, оскільки йдеться не лише про злочини конкретних осіб, воєнізованих угруповань та збройних сил, а й співучасть у вчиненні цього жахливого злочину певних держав.

З метою протидії геноциду та покарання винних у його вчиненні міжнародною спільнотою було утворено комплексний міжнародно-правовий механізм, головним елементом якого став Міжнародний кримінальний трибунал по Руанді (далі також МКТР), заснований на основі резолюцій Ради Безпеки ООН № 955 від 8 листопада 1994 р., № 978 від 27 лютого 1995 р., № 1165 від 30 квітня 1998 р., який діяв у 1994—2015 роках, та діяльність якого сьогодні продовжує Міжнародний залишковий механізм для міжнародних трибуналів. Важливою складовою цього механізму стала діяльність національних судів Руанди та інших держав та руандійські народні суди «гачача» (дослівно «судів на траві», в яких старійшини населених пунктів як поважні й авторитетні люди проводили слухання для вирішення спорів просто неба), а також робота Комісії з національної єдності та примирення Руанди.

У зв'язку зі звинуваченням Руанди на адресу Франції у співучасті у вчиненні злочину геноциду, великий науковий інтерес викликає дослідження проблем відповідальності за вчинення злочину геноциду як фізичних осіб, так і держави, а також особливо форма співучасті у вчиненні міжнародного злочину конкретних осіб і держави. Як відомо, руандійський президент Пол Кагаме свого часу заявив, що роль Франції у тому, що сталося в Руанді, є очевидною. Йдеться про військову підтримку (фінансування, постачання зброї та обладнання, тренування), яку Франція в обличчі уряду тодішнього президента Франції Франсуа Міттерана надавала повстанцям хуту під час громадянської війни в цій країні, у подальшому — підтримувала уряд, сформований представниками хуту, та надавала допомогу окремим особам, які переховувалися від правосуддя. Те, що Франція «пустилася серйозної помилки в судженнях», було визнано президентом Франції Ніколя Саркозі. Спеціальна комісія щодо з'ясування ролі Франції в геноциді в Руанді, що була створена президентом Еммануелем Макроном та досліджувала архівні матеріали Франції за період з 1990 до 1994 р. протягом двох років,

у березні 2021 р. дійшла висновку, що Франція несе тягар «важкої та проклятої відповідальності» у геноциді в Руанді, але, оскільки «свідчень про співучасть не було виявлено, не є його співучасницею». Отже, йдеться у звіті цієї комісії лише про політичну відповідальність Франції. Але не можна спиратися лише на архіви, навіть якщо є до них доступ, адже існує багато загальновідомих речей, які є публічними і їх не можна оскаржити. Насамперед, ідеться про постачання зброї та фінансування формувань хуту та ефективність «миротворчої діяльності» Франції в Руанді, зокрема і під час геноциду.

Злочин геноциду проти народності тутсі та помірковано налаштованих представників народності хуту в 1994 р. в Руанді залишиться назавжди в історії людства як одна з наймерзенніших подій ХХ ст. Жахаючі злодіяння скоювалися воєнізованими формуваннями та збройними силами, а також окремими особами проти цивільних осіб в умовах громадянської війни в Руанді. Насилля та гуманітарна криза в Руанді стали безпрецедентними для сучасної історії. Протягом трьох місяців підготовлені радикальні угруповання бойовиків народності хуту, приналежного до етнічної більшості населення в Руанді, після військового перевороту під проводом та за участі владних структур, військових і поліції та підбурювані окремими представниками церков і засобами масової інформації, із вогнепальною і холодною зброєю винищували усіх представників національної меншини — народності тутсі (жінок, дітей, чоловіків). У цих умовах магістрати країни перестали діяти, не існувало справедливого правосуддя, поліція та військові країни стали безпосередніми співвиконавцями міжнародних злочинів.

Те, що геноцид в Руанді був заздалегідь спланованим міжнародним злочиним, підтверджується Організацією Об'єднаних Націй. Зокрема, у посланні Генерального секретаря ООН Антоніу Гуттеріша від 7 квітня 2021 р. з приводу Міжнародного дня пам'яті про геноцид народності тутсі в Руанді у 1994 р., під

час якого, як зазначається в посланні, внаслідок дій тимчасового уряду (приналежного до етнічної більшості — народності хуту), що прийшов до влади після військового перевороту в цій африканській країні у 1994-му р., менш ніж за три місяці було вбито більше мільйона осіб, переважно представників етнічної меншини тутсі, а також поміркованих хуту та інших груп, що протистояли чи не підтримували вчинення геноциду, зазначається, що геноцид не виникає на пустому місці, він є певним процесом, що потребує планування, ресурсів і часу, що важливою першою ознакою цього жахливого міжнародного злочину є «розповсюдження мови ворожнечі». Генеральний секретар ООН звертає увагу на те, що «сьогодні загрозу для людей у всьому світі представляють групи екстремістів, які намагаються поповнити свої ряди за рахунок поляризації суспільства, політичних і культурних маніпуляцій. Такі екстремістські рухи є головною загрозою безпеки у багатьох країнах». «Дегуманізація певних груп осіб, дезінформація і мова ненависті розпалюють полум'я насильства», — попереджає Генеральний секретар. Він закликає зробити все необхідне для того, щоб успішно подолати існуючі виклики, особливо в умовах пандемії COVID-19, яка об'єктивно загострює ситуацію у сфері дотримання прав людини.

За даними Human Rights Watch у період геноциду в Руанді в 1994 р. загинуло приблизно 1 мільйон осіб [1], що складає приблизно 20% населення країни. Точна кількість загиблих уточнюється і в наші дні, незважаючи на те, що після трагедії вже минуло багато десятироків. У ті жахливі дні 1994 р. Міжнародний Комітет Червоного Хреста повідомляв: «Сотні тисяч вбитих; точну цифру жертв масових вбивств, хвиля яких накриває Руанду, встановити ніколи не вдасться. Охоплені жахом жителі тікають із центральної частини країни, і на півдні і на півночі накопичуються декілька сотень тисяч переміщених осіб. Міжнародний Комітет Червоного Хреста рідко ставав свідком людської трагедії

такого масштабу» [2]. На превеликий жаль, міжнародному співтовариству не вдалося попередити геноцид, воно навіть не зупинило розправу вже після початку геноциду, хоча там були присутні миротворчі підрозділи. Позаяк геноцид 1994 р. не став несподіванкою для світу. Це стало кульмінацією багаторічної цинічної байдужості та умисного ігнорування вкрай складного положення руандійського народу. Зі слів представника Руанди в Раді Безпеки ООН: «З 1959 р. Руанда неодноразово переживала колективні вбивства, котрі характеризувалися ще в 1964 р. Папою Римським Павлом VI та двома лауреатами Нобелівської премії — Бертраном Расселом та Жан-Полем Сартром — як найжахливіші акти геноциду в нашій історії після геноциду євреїв під час Другої світової війни. Проте щоразу, коли ставалися такі трагедії, світ зберігав мовчання та діяв так, начебто не розуміючи, що існує серйозна проблема порушення прав людини» [3]. В умовах, коли почала поширюватися думка про нездібність міжнародного співтовариства, зокрема ООН, попередити трагедії такого масштабу, Генеральний секретар ООН Кофі Аннан заявив, що: «Не може бути більш важливого питання та більш безсумнівного зобов'язання, аніж недопущення геноциду. І на вустах усіх людей слова «ніколи знову» [4].

Слова «ніколи знову» вже лунали багато років тому, і говорили їх ті, хто вижив у нацистських концтаборах, і ті хто їх звільняв, те саме повторювали і судді Нюрнберзького міжнародного трибуналу, виносячи обвинувальні вироки керівникам гітлерівської Німеччини. Незважаючи на те, що караність злочину геноциду була обґрунтована ще в Статуті Нюрнберзького трибуналу, проте протягом наступних років ХХ ст., яке, на думку Міжнародної наукової асоціації дослідників геноциду, стало «сторіччям геноциду» [5], геноцид повторювався знову і знову. Незважаючи на перемогу над нацизмом та засудженням людиноненависницької ідеології, жахаючи злочини геноциду відбуваються з приголомшли-

вою повторюваністю, зокрема в Індонезії (1965—1966), Бангладеш (1971), Бурунді (1972), Камбоджі (1975—1979), в Іраку (1988) та в Руанді (1994). І, на превеликий жаль, цей список не є вичерпним. Цілком зрозуміло, що подібна бездіяльність залишила глибокі рани в руандійському суспільстві та у відносинах між Руандою та міжнародним співтовариством, зокрема з Організацією Об'єднаних Націй. Ці рани було вкрай необхідно зцілити заради народу Руанди та заради самої ООН. Встановлення істини та звершення правосуддя стало першочерговим для Руанди, для ООН і для всіх тих, де б вони не жили, кому загрожує небезпека стати жертвами геноциду в майбутньому.

Знищення цілого народу або руйнування національної або етнічної групи є злочином, який за своєю суттю є політичним [6]. Проте визнання скоєного діяння злочином геноциду можливе тільки за юридичним обґрунтуванням, зокрема на основі Конвенції про попередження злочину геноциду та покарання за нього, яка була прийнята 9 грудня 1948 р. [7] як відповідь на нацистський геноцид, та на основі відповідного судового рішення.

Вважається, що геноцид є найбільшим зlodіянням з усіх міжнародних злочинів, або як зазначають дослідники, злочином усіх злочинів (Crimes of crimes) [8], оскільки індивід приречений на знищення не з огляду на його особисті характеристики, а з причин, що він має певні вроджені фізичні або духовні особливості, має приналежність або зв'язок з визначеною групою осіб. У жертви не залишається вибору. Обґрунтовуючи визначення геноциду як самого злочинного зі всіх злочинів, автори справедливо вказують на те, що: «при геноциді жертвою є не та або інша конкретна особа, яка відрізняється своїми індивідуальними рисами, а особа, наділена загальними родовими ознаками, або особа, яка є членом визначеної групи, кожен член якої знеособлений та приречений на знищення» [8]. Як відомо, караність злочину геноциду була обґрунтована в Статуті Нюрнберзького трибуналу. Термін «ге-

ноцид» використовувався в обвинувальних актах на судовому процесі в Нюрнберзі, проте виключно в якості описового терміна, але ще не як офіційного юридичного визначення [9, с. 11]. Під час Нюрнберзького процесу геноцид розглядався як воєнний злочин або як злочин проти людяності та у якості виду злочину кваліфікувався як «знищення» або «переслідування» [10, с. 463 та далі]. Зокрема, Юліус Штрейхер, редактор нацистської газети «Der Stürmer», був визнаний винним за скоєння «злочину переслідування» та засуджений до смертної кари. Нюрнберзький трибунал встановив, що протягом багатьох років підсудний недвозначно закликав у своїх статтях до «знищення єврейської раси» [10, с. 411, 501]. Юридичне визначення злочину геноциду як самостійного злочину було здійснено в Конвенції про попередження злочину геноциду та покарання за нього від 9 грудня 1948 р. Враховуючи, що більшість держав світу стали учасниками цієї Конвенції, норми даної Конвенції щодо відповідальності за вчинення злочину геноциду є частиною міжнародного звичаєвого права, норма *ius cogens* та *erga omnes*.

Визнаючи, що в Руанді був скоєний геноцид та інші систематичні, широкомасштабні та серйозні порушення міжнародного гуманітарного права та в рамках зусиль, спрямованих на те, щоб покласти край широко розповсюдженим стражданням людей у цьому регіоні, Рада Безпеки ООН утворила Міжнародний кримінальний трибунал для судового переслідування осіб, відповідальних за геноцид та інші серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, здійснені на території Руанди, та громадян Руанди, відповідальних за геноцид та інші подібні порушення, що були скоєні на території сусідніх держав у період з 1 січня по 31 грудня 1994 р., який був створений 8 листопада 1994 р. на основі резолюції № 955 Ради Безпеки ООН [11]. Міжнародний трибунал по колишній Югославії (далі — МТКЮ) став зразком при створенні Трибуналу по Руанді. Заснувавши МКТР, який, відповідно, став

другим після МТКЮ допоміжним органом Ради Безпеки ООН із судовими функціями, Рада Безпеки створила прецедент, оскільки руандійський трибунал став першим міжнародним судовим органом з юрисдикцією у відношенні порушень міжнародного гуманітарного права, скоєних під час військового конфлікту неміжнародного характеру [12, с. 249—258].

Зазначений Міжнародний трибунал був утворений міжнародною спільнотою з надією прискорити зупинення насилля та запобігти його повторенню в майбутньому. Міжнародний кримінальний трибунал по Руанді отримав мандат від Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй, яка прийняттям спеціальних резолюцій затвердила Статут даного судового органу. Цим він відрізняється від класичних міжнародних судів, які утворюються міжнародним договором. Даний спеціальний трибунал заснований відповідно до глави VII «Дії у відношенні загрози миру, порушень миру і актів агресії» Статуту ООН та здійснюють свою діяльність під контролем ООН [13] і є судовими органами *ad hoc*. В теорії міжнародного права існує дискусія серед науковців з питання про об'єм повноважень Ради Безпеки ООН щодо утворення трибуналів *ad hoc*. З цього приводу Апеляційна камера Міжнародного трибуналу по колишній Югославії у своєму рішенні у справі Тадіча в жовтні 1995 р. визнала Раду Безпеки ООН компетентною створювати судові установи, які відповідають вимогам, що містяться у відповідних міжнародно-правових документах [14]. Дослідники з цього приводу справедливо зазначають, що хоча статuti обох трибуналів і не відтворюють текстально положення ст. 14.1 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права 1966 р. про те, що «кожен має право при розгляді будь-якого кримінального обвинувачення, яке пред'являється йому... на справедливий та публічний розгляд справи компетентним, незалежним та неупередженим судом, створеним на основі закону» [15], принципи, які

містяться в ньому, повною мірою застосовуються і до них [16, с. 416].

Інституційна архітектоніка МКТР включає наступні органи: три Судові камери та одну Апеляційну камеру; Обвинувача; Секретаріат. В 1995 р. місцеперебуванням Трибуналу стало місто Аруша (Об'єднана Республіка Танзанія). Трибунал по колишній Югославії став не лише зразком при створенні Трибуналу по Руанді, але і структурно пов'язаний з ним по низці напрямків. Організація та процесуальні аспекти Трибуналу схожі на модель Міжнародного Трибуналу по колишній Югославії. До 2003 р. для цілей обох Трибуналів існувала лише одна Канцелярія Прокурора. А Апеляційна камера була спільною для цих трибуналів та включала суддів зі складу обох Трибуналів.

Відповідно до Статуту МКТР у якості суддів МКТР обиралися особи, які характеризувалися високими моральними якостями, неупередженістю та сумлінністю, та які відповідали вимогам, що пред'являються в їх країнах для призначення на вищі судові посади. Характерною рисою суддівського складу Спеціального трибуналу стало те, що статутні документи передбачали наявність як постійних суддів, так і призначення тимчасових суддів — суддів *ad litem*. Таких суддів запрошували для здійснення правосуддя по окремих категоріям справ. В результаті Трибунал включав до свого складу по шістнадцять постійних суддів та певну кількість суддів *ad litem*. Кількість таких суддів могла досягати дев'яти. Судді МКТР, як постійні, так і *ad litem*, обиралися Генеральною Асамблеєю ООН з наданого Радою Безпеки списку. Судді *ad litem* протягом свого строку повноважень призначалися Генеральним секретарем ООН на прохання Голови Трибуналу для виконання функцій у Судових камерах в одному або декількох судових процесах. Судді *ad litem* користуються *mutatis mutandis* тими самими умовами праці, що і постійні судді, включаючи привілеї та імунітети постійних суддів, мають схожі повноваження, за винятком права брати участь у

перегляді обвинувального заключення, в консультаціях з Головою Трибуналу відносно розподілення суддів по Судовим камерам або помилуванню чи пом'якшенню вироку, в голосуванні на пленарних засіданнях Трибуналу чи Судової камери при внесенні змін та прийнятті нових Правил процедури та доказування; бути обраними на посаду Голови Трибуналу чи головуючого судді Судової камери чи голосувати при їх обранні, відповідно до Резолюції 1481 (2003), прийнятою Радою Безпеки ООН 19 травня 2003 р. [17]. Постійні судді обирають Голову суду з числа своїх членів. Голова Трибуналу керує розглядом справи в Апеляційній камері, а також призначає суддів на розгляд конкретної справи. Також Голова очолює всі пленарні засідання відповідного Трибуналу, координує діяльність Судових камер, керує діяльністю відповідного Секретаріату, а також вирішує практичні питання, які виникають при проведенні судових процесів.

Обвинувач відповідає за розслідування справ та судове переслідування осіб, винних у серйозних порушеннях міжнародного права, діє незалежно як окремий орган Трибуналу. Обвинувач призначається Радою Безпеки ООН після висунення кандидатури Генеральним секретарем ООН строком на чотири роки та може бути призначеним повторно.

Секретаріат, який складається з Секретаря та іншого необхідного персоналу, відповідає за виконання адміністративних функцій та обслуговування МКТР. Секретар призначається Генеральним секретарем ООН після консультацій з Головою Міжнародного трибуналу строком на чотири роки та може бути призначеним повторно.

Персональна юрисдикція МКТР включає осіб, відповідальних за геноцид та інші серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, здійснені на території Руанди, та громадян Руанди, відповідальних за геноцид та інші подібні порушення, скоєні на території сусідніх держав. Міжнародні злочини, на відміну від національних, рідко вчиняються од-

ноособово. Одноособово скоєнні діяння, як правило, можуть складати лише епізод продовжуваного злочину. Тому міжнародні злочини, як правило, мають колективний характер. Ніколи раніше в історії міжнародного правосуддя масові злочини не були засуджені у такій кількості і в стількох місцях, як після геноциду в Руанді. МКТР, судами національних систем правосуддя та народними судами «гачача» до кримінальної відповідальності за скоєння злочину геноциду було притягнуто 818 564 особи [18].

Предметна юрисдикція спеціального трибуналу включає серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, в тому числі геноцид, злочини проти людства, порушення Женевських конвенцій 1949 р. та Додаткового протоколу II до них, порушення законів та звичаїв війни. На відміну від Статуту Нюрнберзького трибуналу [19, с. 166—183], злочин геноциду в Статуті МКТР був визначений як самостійний міжнародний злочин. Незважаючи на те, що визначення геноциду, яке міститься в ст. 2(2) Статуту МКТР, повторює визначення, закріплене в Конвенції 1948 р., рішення Трибуналу містять його розширене тлумачення. Так, судді МКТР постановили, що навіть група, яка не є національною, етнічною, расовою або релігійною, може підпадати під захист Конвенції про геноцид 1948 р., так як основна мета розробників цього документа є забезпечення захисту будь-якої стабільної та постійної групи, приналежність до якої визначається за народженням [20]. Це рішення Трибуналу значно розширило перелік груп, який визначено у ст. 10 Конвенції, та який є вичерпним. При кваліфікації Трибуналом скоєних діянь в якості злочину геноциду виникли певні проблеми, які полягали в ідентифікації в якості групи народності тутсі, оскільки тутсі і хуту розмовляють однією мовою, сповідують одну релігію, а змішані шлюби між цими двома групами на протязі багатьох поколінь зробили будь-яку біологічну або культурну різницю між ними фактично неможливою [21]. Однак при визначенні своєї етнічної приналежності

проблем у громадян Руанди не виникало, особливо враховуючи те, що в ході судових засідань всі руандійські свідки відповідали на питання обвинувачення про їх етнічну приналежність без коливань, швидко та однозначно [20, с. 702]. Тому Трибунал взяв за основу суб'єктивний критерій визначення етнічної приналежності тутсі та хуту [22, с. 774—775]. Рішенням МКТР був розширений склад злочину геноциду шляхом включення до нього актів нанесення тяжких фізичних та психічних травм, включаючи зґвалтування та інших форм сексуальної наруги: «Акти зґвалтування та сексуального насилля були складовою частиною плану, націленого на знищення групи тутсі. Подібні акти були спрямовані, зокрема, проти жінок тутсі, безпосередньо сприяли їх знищенню та, як наслідок, знищенню групи тутсі як такої» [20, с. 933]. Також юридичну цінність представляє тлумачення понять, які містяться в ст. 1 Конвенції 1948 р., здійснене МКТР. Так, етнічною групою визнається група, члени якої мають спільну мову та культуру. Етнічна група може визначатися та розглядатися в якості такої як самими її членами, так і третіми особами, включаючи осіб, винних у скоєнні злочину геноциду [23]. Національна група — це сукупність індивідів, котрі вважаються пов'язаними правовими зобов'язаннями, що ґрунтуються на спільному громадянстві, в поєднанні із взаємними правами та обов'язками [23, с. 512]. Характерною рисою расової групи є наявність у її представників спадкових фізичних рис (особливостей), які зазвичай визначаються географічною місцевістю, незалежно від мовних, культурних, національних або релігійних факторів. Релігійною є група представників населення, члени якої розділяють одні релігійні переконання, мають спільну конфесіональну приналежність, єдині форми віросповідання та спільні погляди (переконання) [20, с. 514]. На думку МКТР, саме на Обвинувачеві лежить обов'язок у кожному конкретному випадку доказувати факти приналежності жертви до етнічної, расо-

вої, національної або релігійної групи, або факт того, що особа, яка скоїла злочин, розглядала жертву як члена будь-якої із цих груп [25].

Міжнародний трибунал розглянув 61 справу й виніс вироки 95-м організаторам геноциду. Першою справою, у якій МКТР визнав обвинуваченого винним у вчиненні геноциду, є справа щодо колишнього прем'єр-міністра Руанди Ж. Камбанди [24]. Жан Поль Камбанда, будучи головою комуни Таба, не попередив скоєння в цій комуні вбивства членів народності тутсі в квітні—червні 1994 р., хоча, як вважає Трибунал, мав фактичну можливість зробити це; також не перешкоджав масовим вбивствам, більше того, він був визнаний винним у прямому та публічному підбурюванні до вчинення злочину геноциду.

Крім цього, зокрема, Міжнародний кримінальний трибунал по Руанді засудив до позиттєвого ув'язнення головних організаторів геноциду в цій африканській країні — колишнього голову правлячої партії Мат'є Нгірумпатсе та його заступника Едуарда Керемера. До позиттєвого ув'язнення за «злочинний закат з метою вчинення геноциду» Суд засудив колишнього міністра у справах сім'ї Полін Нйірамасухуко та її сина Шалому Нтахобалі. Були визнані винними в геноциді та засуджені колишній командувач армії Августін Бізімунгу та колишній командир воєнізованих загонів Августін Ндінділійман. МКТР засудив до позиттєвого ув'язнення капітана розвідки Ідельфонсе Нізеймана («м'ясника із Бутаре»), який організував вбивство королеви Руанди і «королеви народності тутсі» Розалі Гіканди — удови короля Руанди Мутаре III Рудахігва, який був королем країни в період з 1931 по 1959 роки, боровся за визволення Руанди від залежності від Бельгії та помер за нез'ясованих обставин після візиту в консульство Бельгії. До 12-річного ув'язнення було засуджено італо-бельгійського журналіста Жоржа Руджиу, який під час геноциду працював телеведучим на RTLM — Radio Television Libre

des Milles Collines, екстремістської радіостанції, сумнозвісно відомої пропагандою проти тутсі та підбурюванням суспільства до масових вбивств тутсі в Руанді. В порушення ст. 27 Статуту МКТР 21 квітня 2009 р. італійським судом засудженого Ж. Руджиу було незаконно звільнено (відповідно до ст. 27 Статуту лише президент МКТР може прийняти рішення про дострокове звільнення осіб, засуджених спеціальним трибуналом ООН — О. Б.). Слід звернути увагу на те, що деякі колишні організатори геноциду втекли за межі Руанди та розчинилися на території Конго, Танзанії, Бурунді. Вісім осіб, звинувачених Міжнародним кримінальним трибуналом, все ще офіційно в розшуку. У разі арешту п'ятеро з них будуть направлені до суду в Руанду. Пошук злочинців продовжується.

Злочини проти людяності в Статуті МКТР не пов'язуються з наявністю збройного конфлікту (міжнародного чи внутрішнього). Стаття 3 Статуту Трибуналу охоплює більш широкий спектр конфліктів, включаючи в нього односторонні напади на цивільних осіб, які не здійснюють супротив, та не передбачає стану збройного конфлікту між двома воюючими групами. Збройний напад, відповідно до формулювання Апеляційної камери, «існує завжди, коли має місце звернення держав до збройної сили або довготривале застосування збройного насилля у відношеннях між державною владою та організованими збройними групами, або між такими групами всередині держави». Під таким визначенням розуміється, що збройний конфлікт існує тільки тоді, коли дві озброєні сторони ведуть бій один з одним, незалежно від того, чи бере участь у цьому держава. Відповідно, вбивство неозброєних та не здійснюючих супротив осіб виявляється поза рамками збройного конфлікту. В зв'язку з цим, ст. 3 Статуту Міжнародного трибуналу по Руанді була спеціально розроблена таким чином, щоб відповідати особливостям конфлікту в Руанді, оскільки насилля здійснювалось у двох сферах, одна з яких представляла собою

справжній збройний конфлікт за участю двох регулярних армій, які боролися за владу в країні (урядова армія та антиурядовий збройний рух етносу тутсі Руандійський патріотичний фронт), а друга набула форми систематичного знущання та вбивства представників неозброєного цивільного населення. Тому ст. 3 Статуту Міжнародного трибуналу по Руанді дозволяє здійснювати судове переслідування за злочини, скоєні в обох сферах без посилення на збройний конфлікт.

Територіальна юрисдикція МКТР має широкий характер, оскільки розповсюджується на територію Руанди, а також на територію сусідніх держав у відношенні серйозних порушень міжнародного гуманітарного права, скоєних громадянами Руанди.

Часова юрисдикція МКТР розповсюджується на період, який розпочався з 1 січня 1994 р. та завершився 31 грудня 1994 р. Часові кордони діяльності спеціального трибуналу визначені з урахуванням періодів існування конфлікту, в умовах якого були вчинені порушення міжнародного гуманітарного права. З приводу часової юрисдикції Трибуналу існують різні точки зору. Так, на думку С. Аптеля, надані Трибуналу повноваження *ratione temporis* є досить обмеженими, оскільки за їх межами залишається довготривала підготовка до геноциду, в тому числі публічне підбурювання, яке активно здійснювалось до 1 січня 1994 р. [26]. На нашу думку, також і після 31 грудня 1994 р. тисячі біженців, які рятувалися від етнічних зіткнень у Руанді, були вбиті, однак мандат Трибуналу обмежується лише подіями 1994 р. Злочини, що були вчинені після цього часу, мандатом не охоплюються. Крім цього, слід звернути увагу на важливе юридичне питання щодо планування та початку геноциду в Руанді. Існують різні думки про те, коли геноцид почався. У той час як вважається, що геноцид почався 6 квітня 1994 р., приводом для чого стало збиття невідомими пасажирського літака, в якому перебували президент країни Жувеналь Габ'ярімана (який за етнічним походженням належав до на-

родності хуту) і керівник сусідньої Бурунді Сіпрієн Нтарьяміра, нова влада Руанди стверджує, що погроми народності тутсі, що відбувалися ще у жовтні 1990 р., вже тоді були частиною плану геноциду, який існував протягом багатьох років. Тому Органічний закон Руанди від 30 серпня 1996 р. про організацію переслідування злочинів, що становлять злочин геноциду або злочини проти людяності (далі — Закон Руанди 1996 р.), охоплює період між 1 жовтня 1990 р. та 31 грудня 1994 р. Таким чином, Закон Руанди 1996 р. надав більш широку часову юрисдикцію, ніж юрисдикція створеного після геноциду Міжнародного кримінального трибуналу ООН по Руанді, що охоплював лише період з 1 січня по 31 грудня 1994 р.

МКТР має паралельну юрисдикцію з національними судами у відношенні судового переслідування осіб за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права. В той же час його юрисдикція має пріоритет по відношенню до юрисдикції національних судів. Це означає, що на будь-якому етапі судового розгляду трибунал може офіційно просити національні суди передати справу міжнародному трибуналу відповідно до положень його Статуту та Правилами процедури та доказування.

Матеріальне та процесуальне право, що застосовується при здійсненні судочинства МКТР, включає, перш за все, норми міжнародного гуманітарного права, які, в свою чергу, охоплюються женевським та гаазьким правом. Основними джерелами права Трибуналу є резолюції Ради Безпеки ООН, його Статут та Правила процедури та доказування; міжнародні конвенції та звичаї, які визначають гуманітарні правила ведення війни; міжнародні декларації, хартії, конвенції та домовленості, які мають відношення до захисту прав людини; загальні принципи міжнародного права. Статут міжнародного трибуналу був прийнятий як додаток до резолюції Ради Безпеки ООН. Статут Трибуналу визначає його цілі та мету, функції, принципи діяльності, структурні особливості,

об'єм юрисдикції. На відміну від Статуту, Правила процедури та доказування були прийняті самими суддями Трибуналу. Призначені дані Правила для проведення досудового етапу розгляду, судового розгляду та оскарження судових рішень, прийняття доказів, захисту потерпілих та свідків, а також проведення інших процесуальних дій. Зміни до Статуту вносилися Радою Безпеки ООН шляхом прийняття резолюцій, зміни до Правил процедури та доказування вносилися, причому неодноразово, самими суддями. Допоміжними джерелами права при здійсненні судочинства є визначення, рішення та вироки Апеляційної та судових камер МТКЮ, а також статuti та рішення Нюрнберзького Міжнародного військового трибуналу та Міжнародного військового трибуналу для Далекого Сходу. При підготовці та прийнятті юридичних рішень у судових справах з ухваленням з приводу цього акту застосування норм права в спеціальних трибуналах засноване на тлумаченні суддями трибуналів норм про серйозні порушення Женевських конвенцій 1949 р., геноциді, злочинах проти людяності.

Для аргументації в процесі доказування тих або інших положень, у відношенні котрих судді повинні визначити свою позицію, а також для підтвердження існування міжнародного звичаю та в цілях розуміння значення та роз'яснення змісту тих або інших спеціально-юридичних термінів при судовому тлумаченні трибуналами застосовуються допоміжні засоби. До таких засобів належать: коментарі Міжнародного комітету Червоного Хреста; рішення, заяви та доповіді міжнародних організацій з прав людини та інших гуманітарних проблем; правові положення, принципи та підходи, що застосовуються в державах з правовими системами різних правових сімей; закони різних держав та рішення національних судів; офіційні декларації держав; військові настанови та праці відомих юристів.

Розслідування та розгляд справ відбувається за спеціальною процедурою, яка полягає в тому, що Обвинувач розпочи-

нає розслідування *ex officio* або на основі інформації, отриманої з будь-якого джерела, перш за все, від урядів, органів ООН, міжурядових і неурядових організацій. Обвинувач уповноважений допитувати підозрюваних, жертв та свідків, збирати докази та проводити розслідування на місці. Обвинувач оцінює інформацію та приймає рішення про достатність підстав для розслідування. При здійсненні даних функцій він може звертатися за допомогою до державних органів влади. Якщо буде встановлено, що *prima facie* маються підстави для судового розгляду, Обвинувач складає обвинувальний висновок та направляє його судді Судової камери, котрий може його затвердити або відхилити.

Після затвердження обвинувального висновку суддя, на прохання Обвинувача, може видавати накази та ордери на арешт, затримання, видачу або передачу осіб та інші процесуальні дії. Особа, відносно якої був затверджений обвинувальний висновок, відповідно до наказу або ордеру про арешт береться під варту, невідкладно інформується про пред'явлення даній особі обвинувачень та направляється в місце знаходження відповідного трибуналу. Судовий процес розпочинається лише тоді, коли обвинувачений особисто постає перед відповідним трибуналом. При першій зустрічі з суддею обвинувачений має сказати, чи визнає він себе винним, чи ні. У випадку визнання вини обвинуваченою особою судді виносять вирок, у випадку заперечення вини судді призначають дату початку судового процесу. За рахунок відповідного трибуналу обвинуваченій особі надаються адвокати. В ході процесу в трибуналах діє основоположний принцип кримінального судочинства *praesumptio innocentiae* (презумпція невинуватості), який полягає в тому, що обвинувачений вважається невинуватим, поки його вина не буде доведена відповідно до положень Статуту. Всі особи є рівними перед відповідним міжнародним трибуналом, і тому обвинувачений має право при розгляді будь-якого

пред'явленого йому обвинувачення на процесуальні гарантії на основі повної рівності як, наприклад, вивчати покази свідків обвинувачення та допитувати їх, викликати свідків на свій захист, подавати апеляцію та інші права. Слухання справи відбувається у відкритому режимі, якщо тільки Судова камера не прийме рішення про проведення закритого розгляду відповідно до правил процедури та доказування, як, наприклад, у випадку необхідності захисту свідків та потерпілих.

Судові камери виносять рішення та вироки та призначають покарання відносно осіб, винних у серйозних порушеннях міжнародного гуманітарного права. Рішення виносяться більшістю суддів Судової камери та оголошуються Судовою камерою публічно. Воно супроводжується обґрунтованою позицією в письмовій формі, до якої можуть бути прикладені окремі або особливі позиції.

31 грудня 2015 р. МКТР завершив свою роботу, офіційно оголосивши про припинення своєї діяльності. Нерозглянуті справи були передані для подальшого розгляду в спеціально створену резолюцією Ради Безпеки ООН 1966 (2010) від 22 грудня 2010 р. структуру ООН — Міжнародний залишковий механізм для кримінальних трибуналів [27]. Міжнародний залишковий механізм для кримінальних трибуналів є судовим органом *ad hoc* в рамках ООН, на який покладено матеріальну, територіальну, часову та персональну юрисдикції МТКЮ та МКТР, передбачені в статтях 1—8 Статуту МТКЮ та статтях 1—7 Статуту МКТР, а також права та обов'язки МТКЮ та МКТР. На механізм покладено функцію переслідування осіб, відповідальних за скоєння міжнародних злочинів по справам колишньої Югославії та Руанди, розгляд апеляцій на судові рішення та вироки МТКЮ та МТР, а також розгляд клопотань про перегляд даних судових рішень. Таким чином, зазначений судовий орган створений Радою Безпеки ООН для виконання залишкових функцій трибуналів після закін-

чення їх мандатів та для збереження їх правового доробку.

Основну кількість обвинувачених було засуджено національними судами і народними судами «гачача». Що стосується судів Руанди, то слід звернути увагу на те, що Законом Руанди 1996 р. було створено спеціалізовані палати в кожному суді першої інстанції для розгляду справ про геноцид. Було запроваджено процедуру сповіді і визнання вини в обмін на скорочення покарання, а також розділення обвинувачених у геноциді на категорії відповідно до тяжкості їхніх злочинних діянь. Серед труднощів була відсутність адвокатів захисту в багатьох справах. Як зазначає міжнародна організація «Адвокати без кордонів» (ASF) у звіті «Злочин геноциду та злочини проти людства у звичайних судах Руанди», реалізація права захистити себе й отримати допомогу адвоката за власним вибором, безкоштовно, якщо це необхідно, не завжди була легкою в контексті судових процесів щодо геноциду у звичайних судах Руанди. Навіть руандійські адвокати не хотіли захищати підозрюваних у геноциді.

З урахуванням принципу універсальної юрисдикції, засудження винних у вчиненні злочину геноциду здійснюється і судами інших держав. Зокрема, кримінальний суд Брюсселю (Бельгія) визнав винними та засудив до довічного ув'язнення причетних до геноциду народності тутсі навесні 1994 р. у місті Бутаре настоятельку монастиря Сову на півдні Руанди Консолату Маканганго (сестру Гертруду), Жюльєнн Мукабутеру (сестру Марію Кізіто), професора фізики Національного університету Руанди Венсана Нтезімана, та колишнього міністра Альфонса Хіганіро. Сестри бенедиктинського монастиря видали бойовикам хуту тисячі осіб, які намагалися врятуватися в монастирі від різанини.

Великий обсяг роботи у 2001 по 2012 роках було проведено традиційними руандійськими народними судами «гачача» — сучасної версії традиційних народних судів, пристосованих до нових обста-

вин, які увійдуть у міжнародну історію судочинства. Використання руандійської традиції судів гачача (народних, дослівно «судів на траві»), в яких старійшини села як поважні й авторитетні люди проводили слухання для вирішення спорів просто неба, було викликано великою кількістю судових справ (злочинів). Перший закон про ці громадські суди був опублікований у березні 2001 р. Він неодноразово змінювався, щоб урахувати труднощі у його впровадженні й адаптувати до потреб, що з часом змінювались. Мета полягала в тому, щоб прискорити судочинство, встановити істину через участь громади та примирення. Визнання провини було в центрі процесу. Громади обирали суддів з-поміж волонтерів виключно на основі їх чесності. Робота цих судів розпочалася 18 червня 2002 р., коли почався етап «збору інформації» про перебіг геноциду, і продовжувалась до 2012 р. Це було свого роду громадське розслідування, за участю свідків і жертв злочинів. Самі судові процеси почалися в березні 2005 р. в кількох пілотних юрисдикціях, перш ніж вони поширилися по всій країні. Коли Президент Поль Кагаме закрити суди гачача в червні 2012 р., вони вже заслухали, згідно з офіційним повідомленням, титанічну кількість справ: 1 958 714 справ, що стосувалися 1 003 227 осіб, переважна більшість з яких були визнані винними. Відповідно до статистики щодо справ (на відміну від осіб, для яких даних немає), 1 320 634 (67,5%) з них пов'язані з пограбуванням і знищенням майна. За звинуваченнями у вбивстві, катуванні, жорстокому поводженні та фізичному насильстві було загалом розглянуто 577 528 справ (29%). Відсоток виправдальних рішень (37%) значно вищий, ніж у справах щодо крадіжки майна (4%). Нарешті у першій категорії — організатори, органи влади, сексуальні насильники — було розглянуто 60 552 справи (3,5%), з долею виправдальних рішень 12%. За словами міністра

юстиції Таркіса Каругарами, «серед вироків були ув'язнення від 5 до 10 років, довічні вироки — від 5 до 8% рішень і виправдальні вироки — від 20 до 30%». Президент Кагаме під час свого виступу сказав, що «процеси гачача підтвердили здатність Руанди знаходити рішення власних проблем». Проте у доповіді, опублікованій у травні 2011 р., коли суди гачача завершували свою роботу, американська неурядова організація Human Rights Watch (HRW) зробила висновок, що наслідки системи народного правосуддя були неоднозначними. Human Rights Watch визнали певні досягнення, такі як проведення швидких судових процесів за участі громадян, зменшення числа ув'язнених та досягнення кращого розуміння того, що сталося в 1994 р. Але HRW також зазначили, що «суди гачача мали численні недоліки і невдачі: базові порушення права на справедливий суд; обмежена можливість обвинувачених ефективно захищатися; недосконале прийняття рішень (часто спричинене зв'язками суддів зі сторонами у справі або упереджене уявлення про те, що сталося під час геноциду), що призвело до звинувачень у судових помилках; справи, засновані на нібито сфабрикованих звинуваченнях, пов'язані, у деяких випадках, з бажанням уряду придушити критиків (журналістів, правозахисників, держслужбовців) або суперечками між судідами і навіть родичами; підкуп суддів з метою отримання бажаного вердикту; та інші серйозні процедурні порушення».

Висновки. Аналіз утворення правових та інституційних засад протидії геноциду в Руанді засвідчує високе значення міжнародного співтовариства, насамперед ООН, у протидії міжнародним злочинам з метою забезпечення миру і безпеки.

Міжнародний кримінальний трибунал по Руанді здійснив велику роботу з метою переслідування винних в актах геноциду та сприяв примиренню і відновленню справедливості і законності в Руанді.

Список використаної літератури

1. Human Rights Watch (ed), *Leave None to Tell the Story, Genocide in Rwanda*, 1999.
2. ICRC Press Release, no. 1771, 21 April 1994.
3. De Haan, Willem 1990. *The Politics of Redress: Crime, Punishment and Penal Abolition*. London, Boston: Unwin Human.
4. Виступ Генерального секретаря ООН Кофі Аннана на Стокгольмському міжнародному форумі. Стокгольм, Швеція, 26 січня 2004 р. URL: un.org/Russian/sg/messages/2004/Stockholm_04.html.
5. International Association of Genocide Scholars. *Genocide Studies and Prevention: An International Journal*. Volume 15, Issue 1, 28 May 2021. URL: scholarcommons.usf.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1838&context=gsp.
6. Берсегов Ю. Г. Геноцид армян — преступление против человечества. М., 2000.
7. Конвенція про попередження злочину геноциду та покарання за нього, яка була прийнята резолюцією 260 (III) Генеральної Асамблеї ООН від 9 грудня 1948 р. URL: un.org/ru/documents/decl_conv/genocide.shtml.
8. Трайнин А. Н. *Избранные труды*. М., 2004.
9. Верле, Герхард. *Принципы международного уголовного права: учеб.* / Герхард Верле; пер. с англ. С. В. Саяпина. О.: Фенікс; М.: ТрансЛит, 2011.
10. МВТ, вирок від 1 жовтня 1946 р., відтворений у виданні: *The Trial of German Major War Criminals. Proceedings of the International Military Tribunal Sitting at Nuremberg, Germany, частина 22 (1950)*.
11. Резолюція Ради Безпеки ООН № 955 від 8 листопада 1994 р. URL: [undocs.org/S/RES/955\(1994\)](http://undocs.org/S/RES/955(1994)).
12. Повідомлення Голови Міжнародного кримінального трибуналу по Руанді судді Лайті Ками: *Actes du Colloque international pour le Rwanda et la repression des crimes de guerre. Les Nations Unies et le droit International humanitaire, Actes du Colloque international a l'occasion du cinquantieme anniversaire de l'ONU*. Editions Pedone. Paris, 1996.
13. Устав Организации Объединенных Наций и Устав Международного Суда. URL: zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_010.
14. *Prosecutor v. Dusko Tadic, International Criminal Tribunal for former Yugoslavia, Case No.: IT-94-1-A, Judgment Appeals Chamber, July 15, 1999*.
15. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 р. URL: un.org/Russian/documents/decl_conv/conventions/pactpol.shtml.
16. Егоров С. А. *Международный уголовный трибунал по Руанде / Институты международного правосудия: учеб. пособие / под ред. В. Л. Толстых*. М: Международные отношения, 2014.
17. Резолюція 1481 (2003), прийнята Радою Безпеки ООН 19 травня 2003 р. URL: un.org/record/495110.
18. Clark Phil, *The Gacaca Courts, Post-Genocide Justice and Reconciliation in Rwanda: Justice Without Lawyers*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
19. Сборник действующих договоров, соглашений и конвенций, заключенных СССР с иностранными государствами. М.: Политиздат, 1955. № 11.
20. *Prosecutor v. Akayesu, МТР (Судова палата), рішення від 2 вересня 1998 р.*
21. Shabas W. *Genocide in International Law*. 2000.
22. Хархофф Ф. Трибунал по Руанде: некоторые правовые аспекты // *Международный Журнал Красного Креста*. 1997. № 19.
23. *Prosecutor v. Kayushema and Ruzindana, МТР (Судова палата), рішення від 21 травня 1999 р.*
24. *Prosecutor v. Jean Kambanda, МТР (Судова палата), рішення від 4 вересня 1998 р.*
25. *Prosecutor v. Semanza, МТР (Судова палата), рішення від 15 травня 2003 р.*
26. Аптель С. О международном уголовном трибунале по Руанде // *межд. журнал Красного креста*. 1997 г. № 19.
27. Резолюція 1966 (2010), прийнята Радою Безпеки ООН 22 грудня 2010 р. URL: un.documents-dds-ny.un.org/UNDOC/GEN/N10/706/10/PDF/N1070610.pdf.

References

1. Human Rights Watch (ed), *Leave None to Tell the Story, Genocide in Rwanda*, 1999.
2. ICRC Press Release, no. 1771, 21 April 1994.
3. De Haan, Willem 1990. *The Politics of Redress: Crime, Punishment and Penal Abolition*. London, Boston: Unwin Hyman.
4. Speech by UN Secretary General Kofi Annan at the Stockholm International Forum. Stockholm, Sweden, January 26, 2004. URL: un.org/Russian/sg/messages/2004/Stockholm_04.html.
5. International Association of Genocide Scholars. *Genocide Studies and Prevention: An International Journal*. Volume 15, Issue 1, 28 May 2021. URL: scholarcommons.usf.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1838&context=gsp.
6. Bersegov Yu. G. *Armenian genocide — a crime against humanity*. M., 2000.
7. Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide, adopted by UN General Assembly Resolution 260 (III) of 9 December 1948. URL: un.org/ru/documentsdecl_conv/genocide.shtml.
8. Trainin A. N. *Selected works*. M., 2004.
9. Werle, Gerhard. *Principles of international criminal law: a textbook* / Gerhard Werle; lane. with English S. V. Sayapina. O.: Phoenix; M.: TransLit, 2011.
10. MWT, sentence of October 1, 1946, reproduced in the publication: *The Trial of German Major War Criminals. Proceedings of the International Military Tribunal Sitting at Nuremberg, Germany, part 22 (1950)*.
11. UN Security Council Resolution 955 of 8 November 1994. URL: [undocs.org/S/RES/955\(1994\)](http://undocs.org/S/RES/955(1994)).
12. Message from the President of the International Criminal Tribunal for Rwanda, Judge Laiti Kami: *Acts of the International Colloquium on Rwanda and the repression of war crimes. Les Nations Unies et le droit International humanitarian, Actes du Colloque internationala l'occasion du cinquantieme anniversaire de l'ONU*. Editions Pedone. Paris, 1996.
13. Charter of the United Nations and the Charter of the International Court of Justice. URL: zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_010.
14. *Prosecutor v. Dusko Tadic*, International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, Case No.: IT-94-1-A, Judgment Appeals Chamber, July 15, 1999.
15. International Covenant on Civil and Political Rights 1966. URL: un.org/Russian/documents/decl_conv/conventions/pactpol.shtml.
16. Egorov S. A. *International Criminal Tribunal for Rwanda / Institutes of International Justice: Textbook*. allowance / ed. V. L. Thich. Moscow: International Relations, 2014.
17. Resolution 1481 (2003), adopted by the UN Security Council on 19 May 2003. URL: un.org/record/495110.
18. Clark Phil, *The Gacaca Courts, Post-Genocide Justice and Reconciliation in Rwanda: Justice Without Lawyers*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
19. Collection of current treaties of agreements and conventions concluded by the USSR with foreign states. M.: Politizdat, 1955. № 11.
20. *Prosecutor v. Akayesu*, MTP (Judicial Chamber), judgment of 2 September 1998.
21. Shabas W. *Genocide in International Law*. 2000.
22. Harhoff F. *The Tribunal for Rwanda: some legal aspects* // *International Journal of the Red Cross*. 1997. № 19.
23. *Prosecutor v. Kayushema and Ruzindana*, MTP (Judicial Chamber), judgment of 21 May 1999.
24. *Prosecutor v. Jean Kambanda*, MTP (Judicial Chamber), judgment of 4 September 1998.
25. *Prosecutor v. Semanza*, MTP (Judicial Chamber), decision of 15 May 2003.
26. Aptel S. *On the International Criminal Tribunal for Rwanda* // *International Journal of the Red Cross*. 1997. № 19.
27. Resolution 1966 (2010), adopted by the UN Security Council on 22 December 2010. URL: un.documents-dds-ny.un.org/UNDOC/GEN/N10/706/10/PDF/N1070610.pdf.

Базов А. В. Международно-правовые и институциональные основы противодействия геноцида в Руанде.

В статье исследованы правовые и институциональные основы борьбы международного сообщества и отдельных государств с преступлением геноцида и иными преступлениями в Руанде. Осуществлен анализ юрисдикции Международного уголовного суда по Руанде в сфере борьбы с международными преступлениями. Выявлены особенности судебной деятельности при решении вопросов привлечения к ответственности лиц за совершение преступления геноцида.

Ключевые слова: *Международный уголовный суд, геноцид, Руанда, немеждународный вооруженный конфликт, ответственность.*

Bazov O. V. International legal and institutional framework for combating genocide in Rwanda.

The article examines the legal and institutional foundations of the fight against the international community and individual states with the crime of genocide and other crimes in Rwanda. An analysis of the jurisdiction of the International Criminal Court for Rwanda in the field of combating international crimes has been carried out. The features of judicial activity in solving issues of bringing persons to justice for committing the crime of genocide are revealed.

The study of the legal and institutional framework for combating genocide in Rwanda is of great scientific and practical interest, as it concerns not only the crimes of individuals, paramilitary groups and the armed forces, but also complicity in the commission of this heinous crime by certain states.

In order to counter the genocide and punish those responsible for it, the international community established a comprehensive international legal mechanism, the main element of which was the International Criminal Tribunal for Rwanda, based on UN Security Council resolutions, which operated in 1994–2015, and whose activities are now continued by the International Residual Mechanism for International Tribunals. An important component of this mechanism was the work of the national courts of Rwanda and other states and the Rwandan people's courts of gachacha (literally «grass courts» in which village elders, as respectable and authoritative people, held hearings to resolve disputes in the open air), and the work of the Commission on the national unity and reconciliation of Rwanda.

The analysis of the formation of the legal and institutional framework for combating genocide in Rwanda shows the high importance of the international community, especially the United Nations, in combating international crimes in order to ensure peace and security.

The International Criminal Tribunal for Rwanda has done a great deal of work to prosecute those responsible for the acts of genocide and to promote reconciliation and the restoration of justice and the rule of law in Rwanda.

Key words: *International criminal court, genocide, Rwanda, non-international armed conflict, responsibility.*